N.A. URSU, ŞAPTE DECENII DE CERCETARE ACADEMICĂ

EUGENIA DIMA*

Pentru a face o prezentare Profesorului nostru N.A. Ursu, ar trebui să răspund la următoarea întrebare: va fi un portret encomiastic sau unul doct, analitic, în care să se enumere contribuţiile Domniei Sale? Răspunsul este că savantul N.A. Ursu nu are nevoie de elogii deoarece activitatea Domniei Sale vorbeşte de la sine, iar comentarea lucrărilor publicate în cei aproape 70 de ani de cercetare neîntreruptă ar umple o carte, şi nu doar un articol, fiind vorba de mai multe volume şi sute de studii care conţin o multitudine de contribuţii din domeniul lingvistic, în special din istoria limbii române literare, cu accent pe epoca de modernizare, sau de cercetări privitoare la analiza fenomenului literar pe perioada a aproape trei secole, materializate în lucrări de filologie, chintesenţă de analiză lingvistică, textologică, teologică, istorică şi culturală.

Pentru a avea o imagine cât mai exactă a evoluţiei limbii române, Profesorul a citit. Şi a citit nu numai bibliografia, cum se întâmplă îndeobşte, ci a mers la surse, adică la textele scrise cu litere chirilice sau cu alfabet de tranziţie, majoritatea rămase în manuscris, din care a alcătuit şi un bogat fişier al faptelor de limbă. Prezent în sălile de arhive şi în biblioteci, a cutreierat şi numeroase anticariate pentru a salva filele unor scrieri vechi care, din ignoranţă, riscau să de devină cornete de seminţe. A achiziţionat cărţi, a procurat microfilme ale unor cărţi sau manuscrise aflate în bibliotecile din ţară, a făcut după acestea fotocopii pentru a înlesni parcurgerea lor temeinică; le-a studiat şi a publicat lucrări de amploare, o parte elaborate împreună cu distinsa doamnă Despina Ursu[1], sau le-a pus la dispoziţia redactorilor Dicţionarului Academiei, în elaborarea căruia s-a implicat şi în calitate de membru al Comisiei de etimologii; a oferit arhiva de filme şi fotocopii cercetătorilor interesaţi de cultura română veche. Împătimit al textului pe care l-a pus la temelia studiilor efectuate, a considerat că numai prin intermediul

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, Bulevardul Carol I, nr. 11, România.

[1] În luna aprilie a.c. se împlineşte un an de când a plecat dintre noi cercetătoarea Despina Ursu, colaboratoarea şi tovarăşa de viaţă a Profesorului. Ne vom aminti cu respect şi admiraţie de abnegaţia în cercetare, de moralitatea ireproşabilă, de devotamentul până la sacrificiu prin care l-a protejat pe N.A. Ursu de preocupările cotidiene pentru a-i crea Profesorului condiţii optime pentru studiu.

ALIL, t. LV, 2016, Bucureşti, p. 73–78

BDD-A26938 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

acestuia se poate obține o imagine exactă a fenomenelor lingvistice şi culturale, iar scrierile parcurse, păstrate în manuscrise sau tipărite, purtau semnele trecerii timpului, având file rupte, pătate, mucegăite, şterse, fiind adesea greu de descifrat.

În privința modernizării limbii române, fenomenul a beneficiat în secolul trecut de câteva studii teoretice ale lui Gheorghe Adamescu, G. Ivănescu, Liviu Leonte, dar analiza a fost mult amplificată şi detaliată în cele patru volume care poartă titlul *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, alcătuite împreună cu Despina Ursu. Numeroasele exemple, structurate riguros, sunt menite să reflecte dimensiunea procesului de aculturație, să aprofundeze problema acomodării neologismelor, a etimologiei multiple a neologismelor şi a modelelor multiple în cazul calcurilor. În aceeaşi lucrare se face observația că efectele influenței limbii neogreceşti, diferită structural de română, „au întârziat cu peste o sută de ani procesul de emancipare a culturii şi a limbii române literare început în secolul al XVIII-lea” (Ursu, Ursu 2004: 10). Pe de altă parte, este subliniat rolul cultural şi ideologic al cărturarilor greci în provinciile române: „prin intermediul învățământului şi al numeroaselor şi variatelor cărți greceşti difuzate atunci în Țara Românească şi în Moldova [...], dintre care multe sunt traduceri ale operelor unor autori italieni, francezi, spanioli, englezi sau germani, orizontul cultural al intelectualilor români din acea perioadă de bilingvism greco-român a fost în mod considerabil lărgit, iar faptul că o parte dintre scrierile respective s-au tradus atunci în româneşte a constituit [...] o contribuție importantă la dezvoltarea limbii române literare” (*ibidem*: 10–11). Influența limbii latine cunoscute în toate provinciile române şi, treptat, a limbilor franceză, italiană, germană, care reprezentau culturi impregnate de curentul iluminist, a condus la transmiterea idealurilor de independență, la dezvoltarea conştiinței naționale, precum şi la dorința de cunoaştere şi de progres.

Analiza neologismelor se face diacronic în *Împrumutul lexical...* (volumul întâi cuprinzând un *Studiu lingvistic şi de istorie culturală*, urmat de trei volume de cuvinte şi forme) şi onomasiologic în *Formarea terminologiei ştiințifice*. Fiecare neologism prezentat capătă o viață proprie deoarece se porneşte de la atestarea în numeroase scrieri, urmărindu-se rezultatele alterității în raport cu una sau mai multe surse occidentale, cultura cărturarilor care l-au utilizat, influența unor texte vehiculare, modul în care neologismul s-a acomodat în timp la sistemul fonetic şi morfologic al limbii române.

Textul a avut pentru N.A. Ursu o importanță revelatorie şi probatorie, deoarece i-a oferit nu numai date lingvistice, dar şi filologice şi culturale; din text a obținut informații inedite şi argumente indispensabile pentru infirmarea aprecierilor anterioare ale unor istorici literari, filologi, istorici şi a procurat datele necesare pentru propunerea unor noi soluții de cercetare, într-o perspectivă diferită în legătură cu o operă sau cu un scriitor; în urma analizei lingvistice contrastive, Profesorul a

BDD-A26938 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

putut să documenteze justeţea unor estimări care veneau în contradicţie cu părerile consacrate în istoria literară. Tot prin intermediul textului, Domnia Sa a argumentat veridicitatea unor supoziţii enunţate iniţial succint şi amplificate ulterior printr-o demonstraţie erudită, în care detaliile au o solidă bază documentară. Studiile sale de filologie constituie un exemplu de cercetare interdisciplinară riguroasă, bazată pe relaţionarea cu fină intuiţie şi inteligenţă a tuturor datelor obţinute. A vrut să învingă – şi de cele mai multe ori a învins – inerţia, comoditatea, orgoliul, prejudecăţile celor care preluaseră puncte de vedere formulate în urmă cu un secol şi refuzau să accepte soluţii noi, deşi acestea beneficiau de demonstraţii care reprezentau adevărate modele în domeniu.

Impresionante, cele patru volume de *Contribuţii...* adună majoritatea cercetărilor care cuprind, aşa cum arată titlul, contribuţii importante de filologie şi istorie literară: autorul a elucidat numeroase aspecte controversate sau necunoscute de istorie literară, în privinţa unor scrieri originale, a unor prelucrări sau a paternităţii unor traduceri, a descoperit textele-sursă utilizate de traducători (originale sau texte vehiculare), a reconstituit traseele unor scrieri sau ale unor copii, a datat altele pe baze documentare sau lingvistice etc. În urma unor ample analize lingvistice şi stilistice, a contribuit la buna cunoaştere a cărturarilor români şi a scrierilor lor, mai ales din perioada veche şi premodernă: studiind secolul al XVII-lea, a indicat sursele *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*, a editat opera mitropolitului moldovean Dosoftei şi a adus date inedite, consistente, legate de viaţa şi activitatea acestuia; a stabilit participarea lui Dosoftei, împreună cu alţi cărturari ai Bisericii, la revizia *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Spătarul, păstrat în manuscrisul *45*, utilizat la tipărirea *Bibliei* de la 1688; în faza iniţială, când s-a hotărât reeditarea *Bibliei*, a venit cu propuneri valoroase, preluate în întreaga serie publicată în proiectul *Monumenta linguae Dacoromanorum*. A descoperit la Arhivele Naţionale din Iaşi un manuscris care conţine o traducere inedită a Spătarului Nicolae, a demonstrat paternitatea episcopului Teodosie Veştemeanu asupra cronicii atribuite stolnicului Constantin Cantacuzino, precum şi paternitatea mitropolitului Daniil Panoneanul pentru manuscrisul *4389*.

Prin cercetarea amănunţită a scrierilor din secolul al XVIII-lea românesc, N.A. Ursu a reliefat dimensiunile activităţii culturale a unor oameni ai Bisericii, dar şi a laicilor, care începeau să resimtă influenţa culturală iluministă şi se racordau treptat la cultura occidentală. Au beneficiat de ample prezentări figuri luminoase de cărturari din mediul monahal care, în afara textelor de cult, au tradus şi texte ştiinţifice menite a fi utilizate în şcolile de limbă română: Cozma Vlahul, Vartolomei Mazereanu, Toma Dimitriu, Amfilohie Hotiniul, Gherasim Putneanu, de la Episcopia Romanului, şi Gherasim, arhimandritul de la Mitropolia din Iaşi, Profesorul N.A. Ursu elucidând confuziile perpetuate până de curând în legătură cu activitatea fiecăruia şi arătând că mai multe dintre scrierile (traducerile) celor doi Gherasim au fost atribuite în mod nejustificat episcopului Gherasim Clipa. Studiul *Şcoala de*

BDD-A26938 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

traducători români din obştea stareţului Paisie de la mănăstirile Dragomirna, Secu şi Neamţ (Ursu 2002: 145–184) reprezintă o sinteză care aduce date preţioase, mai puţin cunoscute, despre caracterul programatic al activităţii clericilor de la mănăstirile moldoveneşti, dintre care sunt evidenţiaţi ieromonahii Macarie, Ilarion, Isac, Gherontie, Grigorie, Climent, Iosif şi ierodiaconul Ştefan, care au dat la iveală mai multe traduceri patristice, dar s-au preocupat şi de susţinerea şi dezvoltarea învăţământului în limba română. În acelaşi sens amintim şi studiul *Seminarul de la Socola, prima şcoală de grad gimnazial în limba română* (*ibidem*: 353–363), în care se precizează că în Seminarul înfiinţat de mitropolitul Veniamin Costache, lângă Iaşi, se predau cursuri de gramatică a limbii române, logică, teologie, filosofie, retorică, istorie universală, latină, aritmetică. Prin prezentarea vieţii şi operei ei, a impus ca primă poetă cunoscută în literatura română pe shimonahia Xenia Iordache Hagiu de la Mănăstirea Agapia, autoare a unor versuri având conţinut religios.

În privinţa cărturarilor laici din cele trei provincii româneşti, Profesorul a scos din obscuritate figura unor intelectuali sau a conturat personalitatea altora, precum Nicolae Costin, Alexandru Amiras, Ienache Cogălniceanu, Simeon Hârs, Ioan Duma, Samuil Vulcan, pitarul Hristache, Alecu Beldiman, Ioan Budai-Deleanu, Dimitrie Eustatievici Braşoveanu, Ioan Molnar, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Paul Iorgovici, Ioan Cantacuzino, Ioan Nemişescu, Manolache Cârjă, Costache Conachi, Scarlat Barbu Tâmpeanu, Ioan Teodorovici, Gheorghe Peşacov, Barbu Paris Mumuleanu, Ionică Tăutu, Ion Eliade Rădulescu, Anton Pann, Alecu Donici, Grigore Alexandrescu, Nifon Bălăşescu. Aceştia, între care se află autori cunoscuţi din secolul al XVIII-lea şi din prima jumătate a secolului al XIX-lea sau cărturari până de curând anonimi, întregesc lista scriitorilor, a traducătorilor şi imaginea activităţii culturale dintr-o perioadă de acumulare, dar şi de avânt intelectual şi artistic.

Rămâne să amintim şi excelenta ediţie a operelor lui Gh. Asachi, precum şi magistrala demonstraţie a paternităţii lui Nicolae Bălcescu asupra poemului *Cântarea României.* Şi ar mai fi atâtea de spus...

A fost sub vremi, ca atâţia alţi intelectuali de calitate într-o perioadă de tristă amintire, refuzându-i-se, prin anii ’60, activitatea la o catedră universitară. Cercetător la institutul numit la început Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor, Profesorul a îndrumat cu solicitudine, generozitate şi eleganţă, în acelaşi timp şi cu exigenţă, pe tinerii care au dorit să urmeze spinoasa cale a filologiei, dar care, din nefericire, nu au fost mulţi. Atracţia pe care am simţit-o faţă de cercetările filologice s-a datorat parcurgerii lucrărilor Profesorului, a cărui metodă era caracterizată prin precizie, echilibru, logica demonstraţiei, dar şi discuţiilor fructuoase, deosebit de utile pentru cineva aflat la început de drum, iar continuarea activităţii mele şi unele reuşite l-au bucurat, determinându-l să mă considere, într-un mod onorant pentru mine, „eleva” Domniei Sale.

Ca director al Institutului, i-a îndemnat pe cercetătorii de la Secţia de istorie literară să alcătuiască un dicţionar de literatură şi astfel a rezultat *Dicţionarul*

BDD-A26938 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

literaturii române de la origini până la 1900 (Bucureşti, Editura Academiei, 1979), lucrare de referinţă, monumentală, care cu greu va putea fi depăşită.

Premiile şi titlurile academice i-au fost acordate cu parcimonie, dar, chiar mai numeroase, nu ar fi putut reflecta îndeajuns valoarea realizărilor Domnului N.A. Ursu, indispensabile în viitor, când se vor alcătui noi sinteze de limbă literară şi de istorie culturală şi când, prin intermediul unor mijloace moderne de cercetare, se vor confirma cele mai multe dintre supoziţiile cuprinse în studiile Domniei Sale, mai ales în legătură cu paternitatea unor scrieri originale sau a unor traduceri în limba română. Profesorului îi rămâne satisfacţia unei vieţi împlinite, cu realizări care pot fi oricând considerate un exemplu de dăruire intelectuală, de probitate şi pasiune pentru cercetare.

VOLUME PUBLICATE

Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1962.
Contribuţii la istoria literaturii române. Studii şi note filologice, Iaşi, Editura Cronica, 1997.
Contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice, Iaşi, Editura Cronica, 2002.
Contribuţii la istoria culturii româneşti în secolul al XVII-lea. Studii filologice, Iaşi, Editura Cronica, 2003.
Mărturii documentare privitoare la viaţa şi activitatea Mitropolitului Dosoftei (în colaborare cu Nicolae Dascălu), Iaşi, Editura Trinitas, 2003.
Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860), (în colaborare cu Despina Ursu), Iaşi, Editura Cronica, vol. I. *Studiu lingvistic şi de istorie culturală*, 2004; vol. II. *Repertoriu de cuvinte şi forme*, 2006; vol. III, *Repertoriu de cuvinte şi forme. Supliment*, partea I (*Literele A–M*), partea a II-a (*Literele N–Z*), 2011.
Paternitatea „Istoriei Ţării Rumâneşti" atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. *Studiu filologic*, Iaşi, Editura Cronica, 2009.
Alte contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice, Iaşi, Editura Cronica, 2012.

EDIŢII (ŞI COLABORĂRI LA EDIŢII)

Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, ediţie, prefaţă, note şi glosar, vol. I–II, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, colecţia „Biblioteca pentru toţi", 1957.
Gheorghe Asachi, *Scrieri alese*, ediţie, prefaţă şi note, Bucureşti, Editura Tineretului, colecţia „Biblioteca şcolarului", 1961.
Prefaţă şi note la ediţia Vasile Alecsandri, *Mărgăritărele*, Bucureşti, Editura Tineretului, colecţia „Biblioteca şcolarului", 1962 (prefaţa şi notele respective, revăzute, au fost reproduse în ediţia Vasile Alecsandri, *Poezii alese*, Bucureşti, Editura Tineretului, colecţia „Biblioteca şcolarului", 1965).
Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească. 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediţie, studiu introductiv şi glosar, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.
Gheorghe Asachi, *Opere*, ediţie critică şi prefaţă, Bucureşti, Editura Minerva, vol. I. *Versuri şi teatru*, 1973, vol. II. *Nuvele istorice. Varia*, 1981.
Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediţie critică, cu textul original reprodus în fotocopie, Iaşi, Mitropolia Moldovei şi Sucevei, 1974.
Dosoftei, *Opere*, vol. I. *Versuri*, ediţie critică, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

BDD-A26938 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

Dosoftei, *Dumnezăiasca Liturghie*, ediție critică, cu textul original reprodus în fotocopie, Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1980.
Dosoftei, *Versuri alese*, antologie, text stabilit, prefață și glosar, Iași, Editura Virginia, 1994.
Selecțiuni din opera poetică a Mitropolitului Dosoftei, antologie, text stabilit, prefață și glosar, Iași, Editura Trinitas, 2003.
(consultant științific) *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia de la 1688*, ediție critică, *Pars X. Liber Psalmorum*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003; Pars VI. *Iosue, Iudicum, Ruth*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2004.

BIBLIOGRAFIE

Ursu, 2002 = N.A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Iași, Editura Cronica.
Ursu, Ursu 2004 = N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, vol. I. *Studiu lingvistic și de istorie culturală*, Iași, Editura Cronica.

N.A. URSU, SEVEN DECADES OF ACADEMIC RESEARCH

ABSTRACT

The author briefly presents one of the most valuable philologists of the Romanian culture, N.A. Ursu. His activity includes thorough investigations into the old and pre-modern periods of the Romanian culture that covers almost three centuries. His works referring to this period follow two main directions: the linguistic analysis (the way in which the modernisation of the Romanian language took place) and the philological analysis (the study of the cultural phenomenon that he deciphered and presented through linguistic and stylistic demonstrations based on the in-depth investigation of the texts).

Keywords: *literary language*, *modernisation*, *loanwords*, *contributions*, *philology*

BDD-A26938 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)